

Краснової, Т.О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А.В., 2016. – 374 с.

4. Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права [Електронний ресурс]: Збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.) / за ред. Г.І. Балюк, М.В. Краснової, А.М. Мірошниченка, В.В. Носіка. – 2012. – 415 с. / Режим доступу: <http://law.univ.kiev.ua/science.html>.

5. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України. Збірник наукових праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). – К.: ВГЛ «Обрії», 2011. – 238 с.

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Краснова Ю.А.

(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України)

Анотація. У статті пропонується науковий підхід до подальшого розвитку концепції права екологічної безпеки. В основу такого розвитку покладено теорію екоцентризму, яка дала змогу визначитися з основним соціальним призначенням права екологічної безпеки, сформулювати його поняття як галузі права, науки та навчальної дисципліни, визначитися з його предметом, методами, принципами, а також системою.

Ключові слова: право екологічної безпеки, предмет права екологічної безпеки, методи та принципи права екологічної безпеки, система права екологічної безпеки.

Аннотация. В статье предлагается научный подход к дальнейшему развитию концепции права экологической безопасности. В основу такого развития положена теория экокентризма, которая позволила определиться с основным социальным назначением права экологической безопасности, сформулировать его понятие как отрасли права, науки и учебной дисциплины, определиться с его предметом, методами, принципами, а также системой.

Ключевые слова: право экологической безопасности, предмет права экологической безопасности, методы и принципы права экологической безопасности, система права экологической безопасности.

Annotation. The article proposes a scientific approach to the further development of the concept of the right of environmental safety. The basis of this theory put ekotsentryzmu which allowed to determine the basic social rights intended environmental safety, as formulated his concept in law, science and discipline, to decide on its subject, methods, principles and systems.

Key words: ecological safety right, subject of the right of ecological safety, methods and principles of the right of ecological safety, system of the right of ecological safety.

Бурхливий розвиток суспільних відносин потребує своєчасного реагування на їх належне правове регулювання. Такий постулат відображає соціальну потребу в регулюванні нових явищ і процесів, які набувають характеру об'єктів правового регулювання та лежать в основі формування нових правових галузей, підгалузей або інститутів.

Одним із таких об'єктів правового регулювання на сьогоднішній день виступає екологічна безпека, визначена як напрямок державної політики (розділ 7 Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1]), як конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина (статті 16 і 50 Конституції України [2]), як сфера національної безпеки (Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [3]), як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення

небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [4]).

Водночас, згідно із загальними положеннями Закону України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [5], антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Це значною мірою зумовлює до формування наукових підходів до права екологічної безпеки як системи відповідних доктрин, як галузі права та як суб'єктивного права людини і громадянина. Так, в основу наукових підходів про право екологічної безпеки покладено позицію включати до предмета екологічного права, який довгий час характеризувався як система природоресурсних та природоохоронних правовідносин, відносини щодо правового забезпечення безпечного для життя і здоров'я людей довкілля – антропоохоронні правовідносини. Такий науковий підхід в цілому підтримано вітчизняною наукою екологічного права з огляду на те, що в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. у преамбулі проголошується про необхідність здійснення заходів як щодо охорони навколишнього природного середовища, так і для раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, а також вважається, що такі заходи є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України.

Основним критерієм концепції формування правовідносин із забезпечення екологічної безпеки визначається екологічний ризик, який може виникати в господарській діяльності людства та здатний перетворювати її на екологічно небезпечну, тобто на таку, що здатна негативно впливати на стан навколишнього природного середовища внаслідок його забруднення або виснаження при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а вже таке середовище, в свою чергу, – здатне негативно впливати на життя і здоров'я людей. Тому, беззаперечно, така діяльність потребує спеціального правового врегулювання.

Обґрунтовуючи в цілому правильні підходи щодо формування в праві та законодавстві правових основ екологічної безпеки саме в такому контексті, в літературі піддається критиці так звана концепція права навколишнього середовища, яка начебто не враховує гуманістичний зміст екологічного права і згідно з якою примат навколишнього середовища поза людиною позбавлений свого життєвого значення. Однак, така позиція так само спростовує загально визнану гуманістичну спрямованість будь-якої галузі права як соціального явища. Особливо це характерно для значимості об'єктного складу екологічних правовідносин, де природі і її об'єктам віддається перевага як законодавчо визнаним найбільш вагомим майновим та не майновим соціальним цінностям, від стану яких і залежить якісне та безпечне існування людини, суспільства в цілому.

На підтвердження такої думки доцільно звернутись до сучасних основ національної безпеки, визначених Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [6], де на перспективу передбачено такі пріоритети забезпечення екологічної безпеки як: збереження природних екосистем, підтримка їх цілісності та функцій життєзабезпечення; ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування; зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища; забезпечення контролю джерел забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, зниження рівня забруднення та відтворення родючості ґрунтів; очистка територій від промислових і побутових відходів; формування системи переробки та утилізації відходів виробництва та споживання; мінімізація негативних наслідків Чорнобильської катастрофи; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб; створення ефективної системи моніторингу довкілля (п. 4. 14).

Отож, як показує багаторічна практика, формування в екологічному праві так званого антропоцентричного підходу, згідно з яким основною цінністю визнається людина,

не виправдовує себе. Проголошена ще в 70-х роках ХХ століття екологічна криза продовжує загострюватися все швидшими темпами і тому за основу формування сучасного екологічного права доцільно обирати екоцентричний підхід. Заснований на засадничих документах Організації Об'єднаних Націй, в тому числі на ідеях Концепції сталого розвитку, які розглядають безпековий характер існування суспільства як невід'ємного елемента природи, що розвивається за своїми законами, екоцентричний підхід дозволяє визнати природу, з її економічними, екологічними і духовними (соціальними) атрибутами публічним благом та найвищою соціальною цінністю, переглянути державну політику щодо неї на рівні конституцій, а також посилити заходи суспільної відповідальності за її стан.

З огляду на це, основне соціальне призначення права екологічної безпеки, що формується, полягає у забезпеченні саме відповідальною людиною, а також державами, усією земною цивілізацією такого стану навколишнього природного середовища (особливо під час здійснення різних видів господарської діяльності, що є джерелами небезпечного хімічного, фізичного, біологічного та іншого впливу), при якому задовольняються та будуть задовольнятися потреби гармонійного співіснування всього живого на планеті, в тому числі буде забезпечуватися належна реалізація права кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на сталий розвиток.

У зв'язку з цим, пропонуємо розглядати право екологічної безпеки як комплексну галузь права, як систему правових норм, що спрямована на врегулювання сукупності суспільних правовідносин у сфері забезпечення належного стану захищеності навколишнього природного середовища, а отже і життєво важливих інтересів суспільства, людини і громадянина від можливого негативного впливу на них господарської та іншої діяльності, а також від загроз виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в сьогоденні і в майбутньому часі, або ж як гарантована законодавством система політичних, правових, економічних, екологічних, технологічних та інших соціальних заходів на об'єктному, місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях [7].

Нами встановлено, що право екологічної безпеки фактично позбавлене власних засобів юридичної відповідальності, а отже охоронні відносини, які складаються при застосуванні санкцій за порушення вимог екологічної безпеки, що втілені у матеріальних та процесуальних нормах цієї галузі та в різноманітних техніко-юридичних документах (стандартах, нормативах, вимогах екологічної безпеки), формально належать до сфери регулятивного впливу інших галузей права. Тому пропонується вважати, що більшість норм права екологічної безпеки має характер засобів гарантування безпечного стану довкілля та суб'єктивного права на екологічну безпеку. Такі засоби визначаються нормами конституційного, цивільного, господарського, адміністративного, фінансового та іншого галузевого права і законодавства. Саме із цих мотивів такі норми пропонується об'єднувати у інтегровану правову спільність – в комплексну галузь, в право екологічної безпеки, для розмежування якої від інших галузей має стати її предмет, методи, принципи та система.

В такому разі, предметом права екологічної безпеки виступають врегульовані нормами екологічного та інших галузей права суспільні відносини, спрямовані на попередження виникнення небезпеки та захист навколишнього природного середовища, життя та здоров'я людини від небезпечного впливу з боку техногенних та природних чинників, а саме право екологічної безпеки визнається регулятивно-охоронною галуззю, оскільки більшість його норм носять обов'язковий, зобов'язальний характер, а правовідносини у сфері забезпечення екологічної безпеки характеризуються як регулятивністю, так і імперативністю та є за своєю суттю відносинами із суспільного управління екологічною безпекою та екологічним ризиком. Право екологічної безпеки містить такі норми, які визначають специфічний вид соціальної відповідальності – позитивну відповідальність суспільства, держави, окремої особи, у межах якої реалізуються: зобов'язання держави забезпечувати екологічну безпеку (ст. 16 Конституції України); встановлені законодавством обов'язки природокористувачів, інших суб'єктів,

особливо тих, які здійснюють екологічно небезпечні види діяльності, виконувати вимоги, правила, або ж дотримуватися умов стандартів, нормативів, дозволів, ліцензій тощо. Особливо здійснення таких обов'язків пов'язане з реалізацією міжнародно-правових принципів «забруднювач та користувач платить повну ціну», «невідворотність юридичної відповідальності за шкоду, завдану довкіллю», «володілець джерела підвищеної небезпеки несе відповідальність без вини» тощо [8].

Таке в свою чергу, дозволяє стверджувати, що право екологічної безпеки має свою систему методів, під якими пропонується розуміти сукупність способів, засобів, прийомів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки шляхом законодавчого визначення об'єктів, які слід захищати від впливу антропогенної діяльності; органів і осіб, на яких покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, екологічних вимог щодо всіх видів виробничої та іншої господарської діяльності, які впливають на стан довкілля, застосування договірних відносин, для яких характерна рівність сторін та юридичної відповідальності за порушення еколого-правових вимог і правил, що реалізуються в межах імперативного, диспозитивного та змішаного способів до встановлення правомочностей суб'єктів цих правовідносин [9].

При формуванні основних принципів права екологічної безпеки слід звернути увагу на те, що це основоположні ідеї, які виражають суть і соціальне призначення цієї галузі, відображають її головні властивості і особливості. З урахуванням того, що дотримання принципів екологічної безпеки може служити юридичним індикатором правового соціального характеру екологічної держави, ефективності суспільної діяльності по забезпеченню раціонального природокористування, охорони довкілля, захисту екологічних прав і законних інтересів людини і громадянина, запропонована власна наукова система принципів права екологічної безпеки: 1) сталий розвиток, що передбачає рівний підхід до його економічної, соціальної і екологічної складових, і визнання неможливості суспільного прогресу при деградації довкілля; 2) попередження виникнення екологічних ризиків, небезпек, шкідливих впливів на довкілля, життя і здоров'я громадян; 3) платність природокористування і відшкодування громадянам і довкіллю шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки; 4) вільний доступ до екологічної інформації; 5) участь всіх зацікавлених суб'єктів у підготовці, обговоренні, прийнятті і реалізації рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки; 6) міжнародне співробітництво у сфері екологічної безпеки тощо [10].

В ході наукового дослідження встановлено, що право екологічної безпеки слід розглядати і як науку та навчальну дисципліну, що являє собою систему поглядів, наукових підходів до поняття, предмета, об'єктів, системи цієї галузі та які роз'яснюють сутність правових норм даної галузі і формують її зміст [11]. Наука права екологічної безпеки є відносно молодою, почала розвиватися в Україні в межах екологічного права з 90-х років ХХ століття, на підставі закріплення в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. принципу забезпечення екологічної безпеки, правового терміну «екологічна безпека». На її основі у вищих навчальних закладах започатковуються спеціальні дисципліни з цих питань.

Керуючись загальними підходами науки екологічного права до системи цієї галузі, доцільно систему права екологічної безпеки розглядати наступним чином. Правові норми, що формують таку галузь можна поділити на норми її загальної, особливої та спеціальної частини. До загальної частини права екологічної безпеки пропонується відносити норми, що: характеризують предмет, методи, принципи, завдання галузі за чинним законодавством (ст. 16, 50 Конституції України; ст. 1, 3, ч. 3 ст. 5, 9, 10, 11, розділ XI Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); визначають систему та повноваження органів державної влади у сфері забезпечення екологічної безпеки; окреслюють основні правові засоби забезпечення екологічної безпеки та види відповідальності за порушення законодавства в зазначеній галузі [12, с. 87-100].

До особливої частини права екологічної безпеки в науці пропонується відносити норми, що детально регламентують забезпечення екологічної безпеки у різних сферах суспільної діяльності [13, с. 15]. Однак, визначення системи особливої частини права екологічної безпеки є більш складною проблемою. Перш ніж аналізувати її, слід зазначити, що дана галузь має у своїй структурі не тільки правові інститути, а й підгалузі. Сьогоднішня наука екологічного права підгалуззями права екологічної безпеки називає забезпечення екологічної безпеки від хімічного, фізичного, біологічного та радіоактивного впливу. Кожна з цих структурних частин може мати власну загальну частину та принципи. В той же час вони перебувають під впливом дії загальної частини права екологічної безпеки, що дозволяє врегульовувати питання забезпечення екологічної безпеки в окремих сферах економіки. Звичайно, такий підхід є досить умовним, однак він не знімає проблеми визначення особливостей правового забезпечення екологічної безпеки у галузях економічної діяльності, оскільки, в більшості випадків, галузеве законодавство містить відсилочні норми до природоохоронного законодавства, або містить значну кількість підзаконних нормативних актів різного рівня, які тим чи іншим чином намагаються вирішити такі питання. В зв'язку з цим і на науковому рівні розкриття питань правового забезпечення екологічної безпеки відбувається за двома напрямками: а) за видами шкідливих впливів [14; 15] та б) за видами екологічно небезпечних видів діяльності [16; 17].

В основу формування спеціальної частини права екологічної безпеки можуть бути покладені норми міжнародного, європейського законодавства та законодавства інших країн в означеній сфері, з урахуванням адаптації, імплементації та оптимізації таких норм у національному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради УРСР від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.
7. Krasnova Juliia On the issue forming a new area of law – ecological safety law in Ukraine. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: С.М. Ніколаєнко (голова) та ін. К., 2017. Вип. 264. С. 79-88.
8. Краснова Ю.А. Поняття та місце права екологічної безпеки в системі екологічного права України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: С.М. Ніколаєнко (голова) та ін. К., 2014. Вип. 197. Ч. 2. С. 138-146.
9. Краснова Ю.А. Щодо визначення методів правового регулювання відносин екологічної безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. К., 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 131-136.
10. Краснова Ю.А. Принципи правового регулювання екологічної безпеки. Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол.

М.В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. С. 31-35.

11. Краснова Ю.А. Система права екологічної безпеки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Випуск 3/2017. – С. 150-154.

12. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. С. 87-100.

13. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с

14. Бондар Л.О. Правове забезпечення екологічної безпеки. Екологічне право України: підруч. для студ. вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса: Фенікс, 2012. С. 272-297.

15. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навч. посіб. / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.Л. Бредіхіна та ін. Х.: Право, 2012. 296 с.

16. Балюк Г.І. Право екологічної безпеки. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. Друге видання / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 119-165.

17. Жолнович О.І. Правове забезпечення екологічної безпеки. Право довкілля (екологічне право): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.І. Федорович, М.Я. Ващишин [та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. К.: Ін Юре, 2010. С. 119-136

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: 20 РОКІВ РОЗВИТКУ

Коваленко Т.О.

(доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)

Кулинич А.П.

(аспірант кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)

На юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбувся «круглий стіл» на тему: «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку».

У процесі роботи «круглого столу» було обговорено актуальні питання, присвячені таким проблемам як формування та розвиток в Україні наукових осередків аграрного, земельного та екологічного права; конституційно-правові категорії в науках аграрного, земельного та екологічного права; перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права у контексті конституційної реформи в Україні; роль аграрного, земельного та екологічного права України у подоланні наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

У роботі «круглого столу» взяли участь провідні фахівці у сфері аграрного, земельного, екологічного права як з України, так і з інших держав (Республіки Польщі, Білорусі). Зазначений науковий захід зібрав представників різних наукових шкіл із Києва та Харкова, Львова та Одеси, Хмельницького та Луцька, Чернівців та Запоріжжя, Ужгорода та Вінниці, інших наукових осередків.

Вітаючи учасників «круглого столу», **доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка І.С. Гриценко** наголосив, що надзвичайно актуальним для розвитку